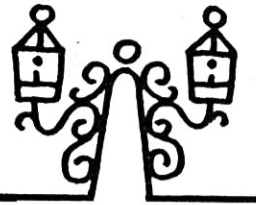
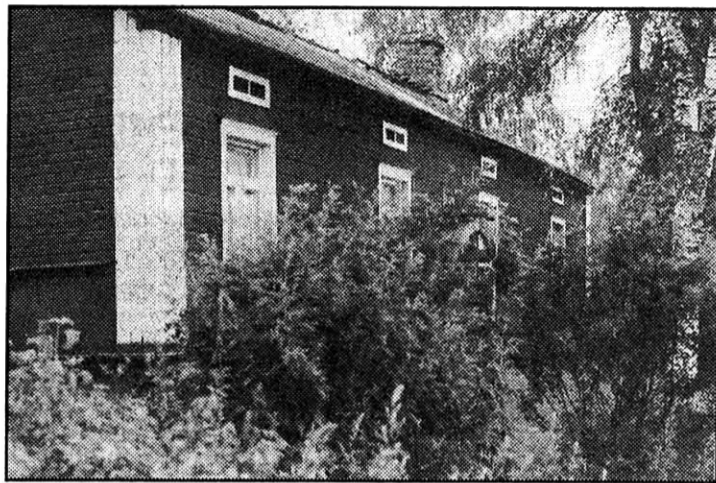

Oulun pamaus 1793 tarinoissa

Taakse jäävän vuoden merkkitapauksiin Oulussa kuului eittämättä vuoden 1793 "Oulun pamauksen" muistotilaisuus, jonka Oulu-seura järjesti heinäkuun viimeisen päivän iltana tasan 200 vuotta onnettomuustapahtuman jälkeen. Itse "pamauskin" rekonstruoitiin. Siitä kertoi runsaslukuisalle kuulijakunnalle seuran kunniajäsen, fil.tri. h.c. Atte Kalajoki. Oheisena julkaistaan hänen samasta aihepiiristä kirjoittamansa artikkeli, joka perustuu silminnäkiäin todistuksiin ja perimätietoon.

Tämän Pikisaaren vanhan talon lattian alla on säilynyt muistona kivi, joka lensi sinne Linnansaaresta ruutikellarin räjähtäessä 31.7.1793.

Vuoden 1793 heinäkuun viimeisen päivän iltana Oulussa kaikkien aikojen ukkosilmoineen ja Linnansaaren räjähdysineen jätti tapahtumat kokeneiden mieleen lähtemättömät muistot ja samalla hyvät ainekset tarinoiden alkaa syntyä. . .

Oulusta opintielle lähtenyt ja jo turkulaistunutkin nuori runoilija ja maisteri **Frans Michael Franzén** (1773—1847), kevästä 1792 kaunopuheisuuden (latinan) dosentti Turun yliopistossa, sai kesällä 1794 tilaisuuden seurata kunnianarvoisaa opettajaansa, professori H.G. Porthania tämän Tornionlaaksoon saakka ulottuneella matkalla.

Paluu tapahtui Oulun kautta. Franzén teki kai ahkerasti muistiinpanoja, joiden pohjalta hän kirjoitti laajan matkakertomuksen, joka kuitenkin jäi pöytälaatikkoon. Franzénista tuli, muun työn ohessa, myös Åbo Tidningarin toimittaja jo 1794. Hän jatkoi suosijansa Jakob Tengströmin työtä, joskohta Tenström sitten vikarjeerasikin häntä hänen pitkän ulkomaanmatkansa aikana.

"Tukholmalaisen" kuulemaa

Uuden vuosisadan 1800 alussa Franzén, nyt professorina, ryhtyi lehdensä kustantajaksi ja muutti sen nimeksi **Åbo Tidning**. Vasta tällöin matkakertomus pohjanperiltä alkoi ilmestyä. Toimittaja kuitenkin naamioitui ruotsalaiseksi matkailijaksi ja otsikoi näin: **Resebeskrifning öwer Finland af en Stockholmsbo**. Siis: Erään tukholmalaisen matkakuvaus Suomesta. — 1801 -vuoden jälkipuoliskon numerossa 40 "tukholmalaisemme" kertoo saapumisestaan ja pistäytymisestäään Ouluun, mutta tekstistä ei voisi päätellä, että kirjoitus oli oululaisen, jolle kaiken lisäksi Oulu oli erikoisen läheinen.

Matkakirje kertoo, Joel Lehtosen suomennoksen mukaan, että kun he lähestyivät kaupunkia (lautalla suiston poikki), näytti opas Oulun linnan, jonka jäännöksiä oli ajan apuna tuhonnut myös salama, joka 1793 oli iskenyt saaren ruutisäiliöön. Se ukonilma oli antanut oululaisille hiukan viimeisenpäivän esimakua. Ihmisten herättyä keskellä yötä ukkoseen ja salamointiin oli kuulunut jyrähdys, joka oli järjestyttännyt koko kaupunkia, rikkonut kaikki ikkunat, kiskaissut auki kirkonovet ja pudottanut kynttiläkruunun. Eräs kallonkappale oli mennyt talon katon, vällikaton ja lattian läpi. (ÅT 35/1793!)

Sellaista ei tavallinen ukkonen saanut aikaan. Kaupungin oppineetkään eivät itse mylläkän aikana osanneet selittää tapahtunutta, kun kukaan ei muistanut ruutisäiliötä. Ihmekö siis, jos yksinkertaisimmat alkoivat kuunnella, milloin tuomiopasuunat kajahtaisivat.

Sitten kerrataan lyhyesti puolipukeisten ihmisten vaeltelusta kaduilla, herasväet yhdessä palvelijainsa kanssa. Kun sitten viimein oli asetettu levolle, nähtiin aamulla herran ja piian, rouvan ja rengin makaavan vieretysten ilman mitään erotusta. Niin pitkälle oli tasa-arvoisuus, joka viimeisellä tuomiolla kuuluu toteutuvan, jo ennättänyt kehittyä.

Näin "tukholmaliselle" oli kerrottu.

Kun kuvaus perustuu 1794-vuoden päiväkirjaan, voimme vain todeta, että tarinat jo vuoden sisällä olivat alkaneet muotoutua. . .

Vakaiseksi muistetulla Franzénillamme oli siis myös leikkimielistä ja huumorintajua!

Sara Wacklinin muistelus

Sara Wacklin oli syntynyt 26.5.1790 (k. 1846), jo-

ten hän tässä muistettuna onnettomuuspäivänä oli kolmen vuoden ja kahden kuukauden ikäinen. Itse pamaus ja ihmisten hätä on tietenkin voinut jäädä Kajaaninkadun-(Köyhäinhuoneenkadun (nyk. Kansank.) kulmassa asuneen lapsen alitajuntaan, tuskin paljon muuta. Mutta hän vietti koko lapsuutensa ja nuoruutensa Oulussa ja palasikin sinne moneksi vuodeksi. Hän on tietenkin monta kertaa kuullut kerrottavan tapahtumasta ja monina muunnelmina. Sensijaan hän tuskin koskaan luki edellä kuvattuja kertomuksia.

Muistiinpanojakin hänellä varmaan oli, kun hän Tukholmaan 1843 muutettuaan ryhtyi kirjoittamaan kirjaansa, joka sai nimen **Hundrade minnen från österbotten**. Sen 1844 ilmestyneen ensimmäiseen niteeseen hän sisällytti tarinan **Den stora åskan**. Niteen ensimmäinen suomennos ilmestyi vasta 1872 J. Aulénin lystikkäästi (meidän mielestämme) kääntämänä. Hän vakiinnutti suomenkielisen nimen **Satanen muistelmia Pohjanmaalta**, 16:s luku nimellä **Kowa Ukko-senilma**.

Vertaamalla Wacklinin tarinaa silminnäkiäin kuvaukseen ÅT:n numeroissa 34 ja 35/19. ja 26.8.1793 voi todeta, että Wacklin kertoo oleellisimman tästä järkyttävästä tapahtumasta, joskin kirjailijan vapaudella. Päivämäärän hän muistaa väärin: heinäkuun 31. on vaihtunut elokuun 1:seksi! Aulén tietysti toistaa virheen, joka sitten siirtyi vielä suurteokseen Oma maa, osa II, mutta oikaistiin osassa IV. Aimo Halilan Oulun historia II:ssa (1953) tiedot tietenkin ovat oikeat, samoin Ahti Paulaharjun Oulun linnassa (1968).

Oulun väkiluvusta Sara W:llä ei näyttäisi olleen oikein selvää kuvaa. Hänen mukaansa oululaisia oli "tuhansittain" (tosiasiassa

n. 1550!). Koska Wacklinin tarina tunnetaan muuta kertomuksia paremmin, sivuutan sen parilla pikku kommentilla. Wacklin muistelee, että Linnansaaresta oli asunut vahtimestari, mutta siellä asuikin nimismies. Muistot ja tiedot, jos sellaisia olikaan, räjähtäneen ruudin määrästä ja kaupunkiin lentäneiden kivenjärkeiden painoista vaihtelevat. Silminnäkiäin mukaan suurimpia kiviä ei pystynyt edes 30 miestä siirtämään. Wacklin puhuu 20 miehestä, minkä Aulén "suomentaa" — 10:ksi!

Sara W:n tarinaan sisältyy myös paljon sellaista, mitä ei aikaisemmin ollut kirjoihin kirjattu. Hän kertoo myös kivistä, joka oli lentänyt erään köyhän miehen majaan iskeytyen katot ja lattian lävistettyään syvälle maahan. Huoneessa oli nukkunut kehdoissaan lapsukainen, jolle ei kuitenkaan "mitään vahinkoa tullut".

Pikisaaren muistokivi

Joskus 1960-luvulla kuu- lin ensimmäisen kerran kiveä, joka oli Linnansaaren ruutikellarin räjähdyksessä lentänyt Pikisaareen pudoten ulko- ja välikatot läpi pirttiin ja iskeytynyt lattian lävistettyään alustaan. Ja siellä se kuului olevan. Kehdossa, tuskin metrin päässä, oli nukkunut lapsi, jolle ei kuitenkaan ollut käynyt kuinkaan. Lapsella kertojani tarkoitti "Laitisen mammaa".

Ryhdyin jäljittämään tarinaa ja lähdin katsomaan kiveä, ja siellähän se oli ja on: vajaan metrin pituinen, leveys n. 40 cm, kolmas ulottuvuus mittaamatta. Kivi on kellarinluukun alla punaiseksi maalatussa valkonurkkaisessa vanhassa talossa raatinpuoleisella rannalla Pursikadun ja Polttimokadun välissä. On ilmiselvää, että tämä on se talo, johon kivemme putosi

Herran vuonna 1793 heinäkuun viimeisenä iltana (kello 10.45)!

Perustelen väittämäni sillä, että kivi on kellarissa. Kukapa taloa rakentaessaan olisi tehnyt kellarin juuri kiven kohdalle, ainakin olisi vääntänyt sen siitä sivuun. Kellarissa sitä ei mahdu kääntämään. Ilmeisesti on siis kysymyksessä Oulun ainakin toiseksi vanhin puinen asuinrakennus, joka samalla on viimeinen näkyvä todistuskappale merkillisestä historiallisesta tapahtumasta. Omistajakin mielellään säilyttäisi tämän muistomerkitalon, mutta hyvät halut ja kätevyyskään eivät riitä: kunnostaminen kysyy rahaa. Päätelen, että olisi kerran saatava aikaiseksi tukiryhmä, joka ei vain puhu. Ovatko tosiaan kaikki mesenaatit kuolleet?

Tämä Pikisaaren kortteli on jo muutenkin "museaalinen", kun siihen on siirretty merimiehen museoksi 250-vuotias Matilan talo ja arkkitehtiylpiöpilaiden toimesta ainakin 150-vuotias "Kolmen fröökynän talo" (Isok. 53:sta), ja vastapäätä edellistä kunnostetaan konepajan vanhaa kontturiä. . . Pursikadun kortteli on erikoinen kokonaisuus. Pikisaarta jos mitä meidän olisi vaalittava!

Dahlmanin Caisa Lisa

Ajan kanssa selvisi, että 31.7.1793 asui Pikisaaren vanhimmassa talossa pikiruukinrenki ("beckbruks-reng") Anders Dahlman (1756—1826) vaimonsa Sara Haapalan (1764—1818) kanssa. Heillä oli 1790 syntynyt tytär **Caisa Lisa**, jokenkin Wacklinin Saran ikätoveri siis. Tämä Caisa vanhempineen pääsi siis pelkällä säikähdyksellä. Aikanaan Caisasta tuli Johan Laitisen vaimo. Heille syntyi Antti-niminen poika, joka vuorostaan nai Kaisa Gustafintytär Anteroisen, syntynyt 1845, kuollut Oulussa 75-vuotiaana 1920. Laitisen mummaksi puhuttuna tämä Kaisa asui tässä samassa punaisessa talossa, ja aikaa myöten sai hän **perimä tiedossa** anoppinsa Caisa Laitisen roolin, vaikka oli syntynyt 51 vuotta po. räjähdysen jälkeen ja — Lumijoella.

Oli sillä Dahlmanin kivelä kokoisekseen komea kaari: mittasin 400 metriä. Mutta lensihän maaherraa uhannut Polttimosaaren kivi yli kaksi kertaa pitemmän matkan!

Ihmeitten ihme, että tietävästi kukaan ei tässä Oulun pamauksessa edes haa-voittunut.